

SZOVJET OKKULTOK: IDEOLÓGIA ÉS EZOTÉRIA AZ ÁLLAMSZOCIALIZMUS ALATT

Krasztev Péter

DOI: 10.25116/kozelitesek 2019.1-2.2

Absztrakt

A 19–20. század fordulóján Oroszország szellemi, tudományos és művészi életében az ezoterikus/okkult eszmék és mozgalmak meghatározó szerepet játszottak. Az okkultizmus szinte minden 19. századi ideológiával képes volt valamiféle szimbiózisba kerülni, s ezt a különös tulajdonságát a hivatalosan ellenséges államszocialista ideológiai közegbe is képes volt bizonyos mértékig átörökíteni. A „dialektikus materializmus” alapjain álló hatalom viszonya az okkult eszmék továbbélési formáihoz ugyanakkor nem mindig volt egyértelmű: ez korszakonként és az eszmék társadalmi-közösségi hatásától függően is változott. A tanulmány értelmezési kereteket próbál javasolni az ezotéria és szovjethatalom sajátosan bizarr dinamikájú viszonyára, s arra a következtetésre jut, hogy az ezoterikus eszmék különböző megnyilvánulási formái – a (kvázi) tudományos, a közösségépítő és az individuális-önmegvalósító – által kiváltott hatalmi reakció más-más interpretációs megközelítést igényel.

Abstract

At the turn of the 19th and 20th centuries esoteric/occult ideas and movements played an important part in the intellectual, scientific and artistic life of Russia. Occultism lived in symbiosis for some time with virtually every 19th-century ideology, and, to a certain degree, it managed to convert this strange ability into the ideological environment of state socialism as well – a system that was officially hostile towards occultism. However, the relationship between state power, based on ‘dialectic materialism,’ and the various forms of occult ideas that survived in that era was not always clear: it always changed with time, and depended on the influence of those ideas on society. In this paper, I will propose some frameworks for the interpretation of the bizarre dynamics between esotericism and Soviet state power, and argue that the reactions of state power to the various manifestations of esoteric ideas – from (quasi-) scientific to community-building and individualistic manifestations – require different interpretative approaches.

1987 decemberében különös per zajlott le Moszkvában. Ninel Kulagina, a Nagy Honvédő háborúban megrokkant háromgyermekes anyja és sokszoros nagymama, nem mellesleg két évtizede országosan ismert parafenomén, becsületsértési eljárást indított az igazságügyi minisztérium hivatalos sajtóorgánuma ellen. Januárban a bíróság rágalomnak nyilvánította a „sarlatán” minősítést, és helyreigazításra kötelezte a kiadványt. A felperes keresetének főként a mellette tanúskodó, a képességeit húsz éven keresztül kutató akadémikusok, orvosok és fizikusok vallomásai alapján adtak

helyt. A szakértők egybehangzóan állították, hogy szó sincs mágiáról és misztikumról, csupán néhány szokatlan természeti jelenség, a telekinézis (tárgyak távmozgatása) és a bioenergia tudományos vizsgálatát végezték el (Perevozcsikov 1989).¹ A progresszív közvélemény a peresztrojka, a glasznosztj és a demokrácia dialát ünnepelte: egy egyszerű állampolgár pert nyerhetett az egykor mindenható intézménnyel szemben, más szempontok nem merültek fel. Arra például senki sem kapta fel a fejét, hogy – amint a bizonyítási eljárásból egyértelműen kiderült – a dialektikus materializmus és a tudományos szocializmus hazájában még jóval a diktatúra felpuhulása előtt komoly erőforrásokat mozgósítottak a fizika ismert törvényein túli tartományok kutatására, és e vizsgálatok eredményeiről a közvélemény hivatalosan semmiféle tájékoztatást nem kapott. A Kulagina-ügyre adott reakció egyfelől azt mutatja, hogy az államszocializmus „második nyilvánossága” triviális tényként kezelte a hatalom ilyen jellegű érdeklődését, másfelől pedig azt sejteti, hogy ez az eset csupán egy jéghegy csúcsa lehetett, egy felszín alatt régóta húzódó belső vívódás aktuális megnyilatkozása.

Az állam(szocializmus) és ezotéria viszonya a különböző történelmi korszakokban legalább annyira változó és dinamikus képet mutat, mint e letűnt történelmi formáció viszonya a többi társadalmi jelenséghez – valláshoz, etnikai identitáshoz, hagyományhoz, szexualitáshoz stb. –, a különbség talán abban van, hogy a nem sztenderd fizikai jelenségekről, hiedelmekről és ehhez kapcsolódó magatartásformákról folytatott párton belüli vitát lezáró határozatok alig kerültek nyilvánosságra, és ezért utólag ezek a folyamatok csak közvetetten és meglehetősen spekulatív módon ragadhatók meg. A témáról megjelent irodalom túlnyomó része voltaképp a korabeli „második nyilvánosságból” ismert tényeket reciklálja, és kimondva, vagy kimondatlanul arra a kognitív disszonanciára építi fel a mondandóját, hogy az elviekben szilárd dialektikus materialista (jelentsen ez bármit is) szemléleten nyugvó szovjet állam, illetve későbbi csatlósai mennyire élénk érdeklődést tanúsítottak a paranormális jelenségek iránt. Nyilván mozgathatta őket egyféle egészséges kíváncsiság, hogyan lehetne a természet addig ismeretlen erőit a mindenkori külső (imperialista), illetve belső (ilyen-olyan értelemben deviáns) ellenség felmorzsolására felhasználni, és erre áldozni is készek voltak a népgazdaság anyagi erőforrásaiból. Másfelől pedig a Sztálin utáni időszak pártvezetőinek közismert babonásságára fókuszál, főleg abban a kontextusban, hogy ők komolyan vették és kihasználták az okkult jelenségeket, miközben az alattvalóiknak ez nem adatott meg, vagy csak nem hivatalosan, az ideológiai megbélyegzés veszélyét vállalva: bionergetikusokat alkalmaztak a Kreml kórházában,

---

¹ 1988-ban a *Техника Молодёжи* című, nagy példányszámú szovjet ifjúsági tudományos-ismeretterjesztő folyóirat három egymást követő számban közölte le a Kulagina-tárgyalás teljes jegyzőkönyvét. Ez az egyedülálló kordokumentum önmagában is megérne egy alapos elemzést, mert a felszínen a személyiségi jogokról folyó per ürügyén a jogászok és a tanúként meghallgatott tudósok narratíváik egy mélyebb szintjén abba a kérdésbe ütköznek, létezik-e a leáldozóban lévő „szovjet valósággal” párhuzamos másik, nem hivatalos valóság. A felperes, azaz Kulagina jogi képviselője következetesen azzal érvel, hogy a peresztrojka nem csupán emberjogi vonatkozásban haladta meg a szovjet ideológiai kereteket, de a régi tudományos művek is, melyekre hivatkozva a megbízóját sarlatánnak minősítették, ideológiai termékek voltak, s mint ilyenek elvesztették érvényüket. A vitából abszurd módon a parapszichológia jött ki győztesen úgy is mint egyfajta „alternatív valóság” új letéteményese.

főként Brezsnyev gyógyítására (egyikükkel, Ruszlan Magomedovval személyesen készítettem interjút 1996-ban), jósokkal konzultáltak, mint Todor Zsivkov bolgár pártfőtitkár, aki politikai döntések előtt rendszeresen kikérte Vanga, a vak látnokasszony véleményét, vagy a csehszlovák Gustav Husák, akinek a kormánya „pszichotronikus generátorok” kidolgozását finanszírozta.²

Az itt következő írás elsősorban egy vázlatos alapvetés, későbbi kutatási irányok kijelölése, illetve reflexió a témát feldolgozó néhány tanulmányra, melyeknek módszertana és felfogása irányadó lehet ennek az elméletileg és történetileg szerteágazó, ugyanakkor rengeteg egyéni sorsot érintő témának az interpretációjához. A mai kor távlatából vizsgálva az államszocializmus és a (modern kori) ezotéria viszonyát, nem kétséges, hogy ugyan mindkét jelenség gyökere a felvilágosodásba nyúlik vissza, de ez a korabeli állami ideológusokban nem tudatosult, vagyis semmiképp nem ideológiák trükkös összjátékának értelmezhetjük utólag a hatalom ciklikusan változó viszonyát a tudományosan megmagyarázhatatlan jelenségekhez, hanem esetleges, személyiség- (ahogy akkor mondták: káder-) függő, sokszor pragmatikus szempontok vezérelték ezeket a reakciókat. Az államszocializmus alatti ezotéria egymással összefonódó társadalmi, pszichológiai, történeti, természettudományos és politikai dimenziói annyira nehezen áttekinthetővé teszik a kérdést, hogy aligha lehetne olyan egységesen érvényes interpretációs keretet találni, mely minden szempontot lefedne. A továbbiakban három olyan megközelítést javasolok (nagy rész Szovjet-Oroszországra vonatkozóan), mely csak részben követi a kronologikus sorrendet, s inkább az ezotéria ezen változatának sajátos funkcionális megtestesüléseit és ezek társadalmi-politikai hatásait veszi alapul. Ez a megfogalmazás kissé körvonalatlannak tűnhet, de ez nem annyira a módszertani bizonytalanság számlájára írható, inkább annak, hogy egy jellegénél fogva az irracionálishoz közelítő s ezért nehezen verbalizálható téma néha túl sok körülírást igényel.

1. A kontrollált ezotéria: a természettudományok és titkosszolgálatok alá rendelt parapszichológia, azaz a hivatalosan materialista állami tudomány ambivalens, de semmiképp sem kizáró hozzáállása a nem-konvencionális kutatásokhoz; 2. a hatalom elhárítja a társadalmi veszélyt: a 19–20. század fordulóján létrejött mozgalmak, páholyok, csoportosulások felszámolása, az érintettek fizikai megsemmisítése; 3. hatalmi korrekciós kontroll az ún. felengedés, majd a stagnálás időszakában: a hatalom az ezotériához mint egyéni, vagy életmód-közösségi ideológiai devianciához viszonyul,

---

² Az ilyen témájú kvázi-szakirodalom gyakorlatilag áttekinthetetlen, néhányat itt felsorolok főleg abból a megfontolásból, hogy érzékeltessem a rendelkezésre álló források jellegét és megbízhatóságát. Az egyik kategória a párt- és állami funkcionáriusok visszaemlékezése, mint pl. Байбаков Н. К. Сорок лет в правительстве. Междунар. фонд „Фонд инноваций им. Н. К. Байбакова”, Arhangelsk 2011; illetve Евгений Чазов: Хоровод смертей. Брежнев, Андропов, Черненко...; a másik oldalról minden hivatkozás nélküli zszurnalizmus: Владимир Антонов: Экстрасенсы на службе Кремля. Владимир Антонов. „Совершенно секретно”, № 21/350, 16 Июня 2015. http://www.aferizm.ru/chydesa/knight_dark/ch_khights_dark_8-15-Kreml.htm; Ольга Моисеева: Астрологи, экстрасенсы и другие тайные советники советских вождей <https://www.eg.ru/politics/548576/>; és Ольга Грейгъ: Экстрасенсы и маги в спецслужбах мира. ТД Алгоритм, Moskva 2016; Louis F. Maire III – Msc, Major J.D. Lamothe: Soviet and Czechoslovakian Parapsychology Research: The Dia Report from 1975 with New Addenda. 2014. elérhető: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP96-00792R000600350001-3.pdf> Lieutenant Colonel John B. Alexander: The New Mental Battlefield: „Beam Me Upm Spock” 47–54. Military Review, Vol. LX Dec. 1980, No 12.

megfigyelés alatt tartja, és végső esetben mentálhigiénés ürügyekkel elkülöníti az érintetteket. A Szovjetunió a sajátosan különutas tudományosságával és ideológiai doktrinerségével a legradikálisabb példakkal szolgál e három megközelítés illusztrálására, de ez a felosztás, bizonyos módosításokkal, a szovjet fennhatóság alá került társadalmak többségére is alkalmazható.

A 'babiloni parázna' és a századfordulós ideológiák

Praktikus okokból itt eltekintek a gyakran szinonimaként is használt okkult, misztikus és ezoterikus fogalmának eszmetörténeti szárazsától: a leghétköznapibb értelemben használom őket azokra a jelenségekre, melyek rejtettek, vagy csak a beavatottak számára érthetők, és beleértem ebbe a „parajelenségeket” is. Ennél sokkal fontosabb felvázolni, hogyan viszonyul a szélesebb társadalmi közeg a megmagyarázhatatlan, titkos, rejtélyes, természettudományos paradigmán kívüli jelenségekhez.

A mai értelemben vett okkultizmus – és az ókori és reneszánsz vonatkozások inkább az önmagyarázó legenda részei – a felvilágosodást követő modern kor termékének tekinthető, egyfajta kiútnak azok számára, akik az egyházak által képviselt „isteni világrend” összeomlása után, a darwini eszmék uralta világban is a spiritualitást hiányolták az evilági üdvözülést ígérő modern projektekből (Yates 2001). Az okkult doktrína minden egyes 19. századi elágazása – a Blavatsky-féle teozófia, a rózsakeresztesség, újkori templomosság, illuminátusság, szabadkőművesség, a különböző jóga-tanítások, a spiritizmus, később a steineri antropozófia és ezek számtalan alváltozata – egy konkrét, Isten nélküli isteni lényegre hivatkozott, melyet minden embernek önmagában kell felfedeznie, fokozatos beavatások révén eljutnia hozzá, vagyis mindenki helyben biztosíthatja magának a megváltást (lelki halhatatlanságot). Az individuális üdvprojekt, az okkult doktrína, minden túlzás nélkül nevezhető a modern kori ideológiák babiloni paráznájának: képes volt gátlástalanul összeadni magát a 19. század kollektív üdvprojektjeivel – a szocialistával és a nemzetivel –, és ez akkoriban teljesen rendjénvalónak tűnt. Helena P. Blavatsky, a Teozófiai Társaság megalapítója például nem csupán rokonszenvezett számos korabeli szocialistával (Strube 2017:573), de egyik programadó írásában kijelentette, hogy Krisztus és Buddha is a szocializmust hirdette (Blavatsky 1889:79). Az utópista szocialisták elképzelései számos ponton érintkeztek az okkultizmussal: az eredetileg fábiánus szocialista Annie Besant, aki később Blavatskyt váltotta a Teozófiai Társaság élén, a teozófiát egyfajta szocializmus-pótléknak tekintette, hiszen mindkettő az emberek közötti testvériséget (Brotherhood of Man) akarják elérni (Beaumont 2012:177). A korszak határokat nem ismerő szinkretizmusát jól példázza, hogy Marx *Kommunista kiáltványát* az Amerikai Spiritiszta Társaság akkori elnöke, egykori clairvoyant, jósnő és médium, Victoria Woodhull fordította le és adta ki a saját, amúgy radikális feminista, antiklerikális, szabad szerelmet hirdető lapjában (Gutierrez 2009:98; IAPSOP website). Másfelől viszont, mai szemmel nézve Blavatsky fajközpontú történelemszemléletét súlyosan rasszistának találjuk. A teozófia, éppen végletesen szinkretikus jellegéből adódóan minden és semmi, ezért nem véletlen, hogy nem csak a

szocialisták, de a későbbi nácik is szellemi táptalajt találtak benne az ariozófusokkal, és a biológus Ernst Haeckel monista vallásának közvetítésével. Nehéz tiszta képet alkotni arról, hogy az amúgy közismerten lelkes okkultista Hitler és Alfred Rosenberg valójában milyen „szellemi forrásokból” merítettek, nem is véletlen, hogy a szakirodalomban máig nem csillapultak az erről szóló polémiaiak. Alighanem egyet lehet érteni Julian Strube árnyalt állásfoglalásával, miszerint a századfordulós okkult irányzatok annyira szerteágazók, hogy nehéz közvetlen leszármazási vonalat megállapítani közöttük. Kétségtelen az is, hogy a teozófiája részben beépült a Jörg Lanz von Liebenfels és Guido von List által kigondolt ariozófiába, de ez csak az egyik komponense volt, és az is igaz, hogy a nemzetiszocialista ideológia sokat hivatkozik az áriatanra, ugyanakkor hivatalosan harcot hirdettek a „babonák” és a „miszticizmus ellen”, ráadásul épp a magánéletben legbabonásabbnak ismert Himmler rendőrsége csapott le az ezoterikus körökre és morzsolta fel őket 1941-ben Németországban (Strube 2015:343–344). És egy pillanatig sem vonnám kétségbe Robert J. Richards igazságát, aki racionálisan érvel azokkal a történészekkel szemben, akik Haeckel felkapott „evolúciótanában” a hitleri náciizmus közvetlen előfutárát vélik felfedezni (2007:97–103), de attól még a biológiai elmélet oldalvizén kifejlődött monista vallásból nehéz nem kihallani a Blavatsky-féle hangszerelésben megszólaló „transzcendens rasszizmust”, ami azután a náci ideológia fő komponensévé is válik. Vagyis lehetséges, hogy a 20. század elején a fajelméletek nem egymás közt szaporodtak, de hogy az okkultizmus ezen az eszmei térfélen is mindnek a közös babája volt, abban nem kételkedhetünk.

A természettudományos vonal: ellenőrzés alatt tartott ezotéria

Yuval N. Harari szellemesen „a modern kor természetjog vallásának” nevezi a liberalizmust, kommunizmust, kapitalizmust, nacionalizmust és náciizmust, pár oldallal ezt megelőzően pedig kifejti, hogy minden monoteista és ideológia alapú vallás szükségszerűen szinkretikus (2014:200–202). Hogy ebbe a szinkretikus közegbe mennyire jól beleillett az okkult kötődésű parapszichológia, azt jól érzékelteti egy 1977-es CIA jelentés, mely megállapítja: az amerikai és a szovjet kutatások között az a jelentős különbség, hogy míg az amerikaiak még a jelenségek létezését próbálják igazolni a reménybeli finanszírozók felé, addig az oroszok a gyakorlati alkalmazás módjait keresik (Hamilton 1977). Vagyis a szovjethatalom tudománya számára nem az a kérdés, van-e távolbalátás, események előérzete, telekinézis, gondolatátvitel és -olvasás, aura és gyógyító bioenergia, hanem az, hogyan hajtható mindez az ügy szolgálatába. Magabiztosan pragmatikus hozzáállás, de mégis: honnan ered ez a bizonyosság?

Bernice Glatzer-Rosenthal álláspontja szerint ennek okai a múltba nyúlnak vissza. 1997-ben megjelent *The Occult in Russian and Soviet Culture* című művében meggyőzően mutatja be, hogy az 1917 előtti orosz kultúra szinte minden releváns szereplője – Gyagilevtől Bergyájevig és Hlebnyikovtól Malevicsig – valamilyen szinten kapcsolatban állt okkult szerveződésekkel, de minimum kimutatható

a műveikben a hatásuk.³ Nehéz lenne megcáfolni az állítását, miszerint a bolsevista hatalomátvételt megelőző években az egész orosz kultúrát és közgondolkodást teljes mértékben áthatotta az okkult eszmeiség, de igazából nehéz megmondani, mennyire egymásba fonódó gondolati mintázatokról és művészi motívumokról van szó, és mennyire Gudjjeff, Uspenskij, Steiner és más aktuális próféták direkt hatásáról. Tény, hogy ezek a motívumok mind a mai napig visszaköszönnék az orosz művészetben, bár az alkotók ideológiai elkötelezettsége talán nem annyira egyértelmű, mint amennyire a szerző sejteti – a motívumok felhasználása, esztétizálása önmagában véve még nem jelenti az ideológiai azonosulást a tartalmukkal. Ráadásul az okkultizmus már említett ideológiai léhaságából adódóan rendkívül könnyen alkalmazkodik a helyi viszonyokhoz (nemzeti sajátosságokat ölt, mint például Nyikolaj Rerih festő és teoretikus esetében), valamint akkor és ott érvényesül a legjobban, ahol a legnagyobb a zűrzavar, minden régi szabály érvényét veszíti, az új pedig még nem szilárdult meg; azaz Durkheim klasszikus szóhasználatával élve olyankor, amikor eluralkodik az anómia.

Oroszországban a klasszikus tudományos paradigma 1875-ben még ellenáll az okkultizmus nyomásának: ekkor hozzák létre a Szentpétervári Egyetemen a médiumkutató bizottságot, melynek maga Mengyelejev áll az élére. A grémium több tagjának ellenvéleményét legyűrve a vegyész kimondja, hogy a spiritizmus szemfényvesztés, de az összefoglaló előadása végén, megejtő stilisztikai eleganciával kifejti, hogy a tudománynak nem elhallgattatnia kell az új elképzeléseket, hanem nyitottnak kell lennie, és saját igazsága tudatában magabiztosan vitatkoznia kell velük (Mengyelejev 1876:381). Ezt a gesztust a bigott ortodox közvélemény, köztük Dosztojevszkij is, szinte az ördögvel való cimborálásnak tekintette (1972–1990:36–37), de az orosz természettudomány fogékonyak bizonyult erre az engedékenységre: alig telt el tíz év, és 1885-ben Behtyerev megalapítja az első telepátiára (is) szakosodott kísérleti pszichológiai laboratóriumot, s az azt követő évtizedekben kidolgozza a minden élőben megnyilvánuló „világrendjén” alapuló pszicho-fiziológiai elméletet, mely az orosz-szovjet pszichológia egyik meghatározó alapvetésévé vált (Singarov 1994:19–20). Az 1917-ben írt tanulmányában a telepátiáról értekezve bűvészkedésnek minősíti ugyan a gondolatátvitel addig kutatott, főleg vásári formáit, de a szövegben megteszi ugyanazt a megengedő gesztust, amit pár évtizeddel korábban Mengyelejev: tagadja, hogy a tudomány „hivatalos” és „nem hivatalos” tartományra osztható, és nem veti el radikálisan a telepatikus jelenségek további vizsgálatát (Behtyerev 1994:321–323). Ezt követően minden korszak megpróbált elméleti magyarázatot adni a megmagyarázhatatlanra: négy évvel a Behterev-féle laboratórium indulása után Julian Ochorowicz, a lembergi egyetem filozófia, pszichológia és élettan professzora előadta a gondolatátvitel elektroindukciós elméletét. Ezt követően a telepátiát magyarázó elméletek korszakonként váltották egymást a Szovjetunióban: megszületett a mágneses hullám elmélet (Kazsinszkij 1923), pár évtizeddel

³ Bernice Glatzer Rosenthal: „Bevezetés”. In uő. szerk.: *Az okkult az orosz és a szovjet kultúrában*. Európa, Budapest, 2004. 5–63. o.

később az ebből kinőtt rádióhullám-elméletet (1977–1980 Gulaev és Kobzarev; előbbi koronatanú volt a bevezető bekezdésben leírt Kulagina-perben) fogadja el mérvadó diskurzusnak a szovjet tudományos gondolkodás. Nyugat-Európában Freud Kazsinszkijjal gyakorlatilag egy időben mondta ki a végleges ítéletét a telepátiáról a *Psychoanalysis and Telepathy* című előadásában, melyben a gondolatátvitelt okkult jelenségnek bélyegzi, s mint ilyet a vallás, nem pedig a racionális, tényeken alapuló tudomány illetékességébe sorolja. A bécsi mester hihetetlen tisztánlátással figyelmeztet arra, hogy az okkult hit épp attól annyira virulens, hogy a természettudomány szinte minden új elméletével talál érintkezési felületet, amitől mindig újabb és újabb munícióra tesz szert a túléléshez (Freud 1921:27–44). És felfogható ez afféle önbeteljesítő jóslatnak is szovjet területen: a „léha természetű” okkultizmus, különösen annak gondolatátvitelre, a tömegek esetleges mentális befolyásolására alkalmazható elemei lépre csalták a hithű marxista és materialista tudósokat is.⁴ Nem állítom, hogy ez az a pont, ahol a szovjet-orosz tudományos gondolkodás elindult egy, a nyugatitól jelentősen eltérő irányba, de a telepátiához való viszonyulás jól érzékelteti a két szemlélet lényegi különbségeit.

Mindezek háttérében ott munkált az orosz természettudomány filozófiai alapvetése, amelyhez nem kis mértékben az okkult elvekből táplálkozó Nyikolaj Fjodorov és Vlagyimir Szolovjov eszméi adták meg az alaphangot; erre épült rá az úgynevezett „orosz kozmizmus” tudományos gondolkodása, melyet Ciolkovszkij (az orosz űrkutatás atyja), Vlagyimir Vernadszkij (a nooszféra, vagyis a bioszférát – szerinte – felváltó „értelmi szféra” fogalmának kidolgozója), és Csizevszkij (a kozmikus sugárzást kutatva) képviselt. Az ő holisztikus elméleti „értelmezési keretük” szerint az emberi értelemnek el kell foglalnia a vezető helyet az univerzumban, és aktívan és felelősen részt kell vennie annak evolúciós folyamataiban.⁵ A magasabb, „planetáris” tudat eszerint azáltal érhető el, ha az emberiség „értelmes élő anyaggá” lényegül, és egyetemes erkölcsnek rendeli magát alá. Lényegében az „új ember” létrejöttéről, a misztikus transzformációról és a nietzschei „emberebb ember” felemelkedéséről beszélnek. Ciolkovszkij például, aki az űrrakétákról értekezik a 20. század elején, őszintén vallja, hogy „A telepátiás jelenségek létezéséhez nem férhet kétség. Nem csupán hatalmas mennyiségű tényanyag gyűlt össze erre vonatkozóan, de szinte minden családos ember

---

⁴ Ha elfogadjuk, hogy a Szovjetunióban, a központosított akadémiai rendszerből és a kiadói cenzúrából adódóan nem jelenhettek meg „alternatív” tudományos művek, akkor mindenképp „hivatalosnak”, vagy mainstreamnek tekinthető nézetet fogalmaz meg Kazsinszkij az 1963-ban megjelent *Biológiai rádiókapcsolat* című könyvében, ahol a kor nagy csodája, az elektronika és a rádiótechnológia szolgáltatja a központi metaforát, vagy értelmezési keretet, melyen keresztül a gondolatátvitel jelenségét a szerző (és kortársai) értelmezi(k). Az emberi központi idegrendszer egyfajta „rádióadó” tekinteti, melynek egyes szervei a rádiókészülék analógiájára mások által is felfogható jeleket ad ki, míg a „vevőnek” szintén megvannak a maga alkatrészei/szervei a befogadásra és dekódolásra. Tanulságos, hogy épp Mengyelejev idézett „megengedő” gesztusára és Behtyerev kutatásaira hivatkozik a bevezetésben (nyilván Leninre is, de ez inkább a kötelező gyakorlat része), valamint Ciolkovszkij bátorító támogatását is felidézi. A gondolatmenete arra épül, hogy az ember a történelem hajnalán bizonyára tudott telepátiásan kommunikálni, de ezt a képességét elveszítette az evolúció során, és most ennek csak a morzsáit tapasztalhatjuk meg és kutathatjuk. Az átütő eredmények átmeneti hiányát főként az eszközök tökéletlenségével magyarázza (Kazsinszkij 1963).

⁵ Erről részletesen Michael Hagemester ír kitűnő tanulmányában (Hagemester 1997:185–202)

szívesen beszámol az általa átélt telepátikus jelenségekről”.⁶ Leonyid Vasziljev neurofiziológus, aki évtizedekkel megelőzte a nyugati tudományt a stresszkutatásban, éppen ezzel a Ciolkovszkij-mondattal vezeti be a 30-as években írt, de csak 1962-ben megjelent *Gondolatok átvitele a távolba. Egy élettankutató feljegyzései* című könyvét. Ebben élesen polemizál a spiritiszták és okkultisták telepátia-értelmezésével, és a lelket (szellemet) a tudat következményének tekinti. Mindazok, akikre ebben a kötetben hivatkozik – Kazsinszkij, Behtyerev, Szecsenov, Leontovics, Lazarev és mások –, acélkemény természettudósok, akárcsak a század első felének többi említett orosz kutatója, akik múlhatatlan érdemeket szereztek a saját tudományterületükön, mégis szükségét érezték, hogy állást foglaljanak a lélek (szellem) ingoványos ügyében, túlnyúljanak a fizikán anélkül, hogy beleesnének a metafizikába. És ebben mintha felsejlene egy emberi dráma is: az „embervallással” talán épp a kommunista vallást igyekeztek elkerülni, vagy legalábbis kibúvót keresni maguknak alóla. És bármilyen furcsa is az utókor szemével nézve, mintha sikerült volna, hiszen többségük, csodával határos módon ép bőrrel, szellemi integritásuk és emberi tartásuk megőrzésével megúszták a „nagy terror” évtizedeit.⁷

Vasziljev 1963-as könyvében már rengeteg szó esik a parapszichológiáról, annak tudományos megalapozottságáról. A kötet megjelenése egybeesik a szovjet „nem-konvencionális kutatások” aranykorával, mely 1955 és 1980 közé tehető, vagyis ahogy akkor nevezték: a stagnálás időszakára. Eredmények vélhetően voltak, de az adatokat csak részben és töredékesen kerültek napvilágra (Kernbach 2016:35–57). Stagnálás nem csupán politikai és gazdasági értelemben volt tapasztalható, hanem a szovjet ezoterikának-parapszichológiának ez a korszaka is egyfajta sajátos állampárti és titkosszolgálati bulvárként írható le, valódi gondolati mélységek és emberi drámák nélkül. A legfőbb kérdés abban az időszakban az volt, hogyan lehet az emberi agyból nagy távolságokra eljuttatni a jeleket (vagyis telepátia), milyen természetű az emberi testből sugárzó energia (bioenergia), illetve hogyan lehetne a jeleket és az energiát nem emberi forrásból előállítani. A laboratóriumok állami pénzből működtek, és a mindenkori állambiztonság felügyelte őket. Az első, 1917-től 1934-ig tartó periódusban a műszaki elektronikai kutatásokat Moszkvában végezték, Leningrádban maradt a biológiai és agykutatás, a két intézmény gyakorlatilag nem ismerte egymás eredményeit. Már mint a tényleges eredményeket, mert a szálak magas rangú állambiztonságiaknál értek össze. Hogy mire mentek vele, az feltehetően sosem derül ki, de gyanítható, hogy nem sokra, ezért a sztálini hatalom fel is számolta ezeket az intézeteket. A második időszak legnagyobb mítosza az 1973-ban, Novoszibirszk közelében felállított, akkumulált bioenergiával működő Radioszon (rádióáram)

⁶ Ez az idézet szinte kihagyhatatlan kelléke a telepátiával foglalkozó szovjet és orosz könyveknek, valójában nehezen dokumentálható, mert Kazsinszkij fent említett könyvében idézi egy 1923-ban kelt magánlevelezésből.

⁷ Behtyerev több szempontból is határeset: inkább megbízható hivatkozási alapul szolgált az 1917 utáni generációknak, s utólag sincs teljes bizonyosság a tekintetben, természetes halállal halt-e meg, miután Sztálint diagnosztizálta. Csizsevszkij nyolc évet töltött száműzetésben, de az idő egy részében folytathatta kutatásait.

elnevezésű berendezésről szólt, mellyel egy szempillantás alatt sikerült álomba szenderíteni egy ötvenöt kilométerre fekvő, száz négyzetkilométer területű város teljes lakosságát.⁸ Számos forrás utal arra, hogy ebben az időszakban a szolgálatok lasszóval vadászták a szibériai sámánokat és közép-ázsiai javasembereket, akiknek az asztrálestét megpróbálták beidomítani arra, hogy láttelepet készítsen a távolból az ellenséges bázisokról: KGB-gazdaságos megoldásnak tűnt a körülményes és kockázatos kiküldött ügynökségi helyett. A szovjet hírszerzős mozgolódás hírére az USA adminisztráció is beindult és megfinanszírozta az ún. Sungate programot (ennek a paródiáját láthattuk a *Kecskebűvölők* című filmben),⁹ melynek keretében pszi-harcosokat képeztek. A játszma tehát sokkal inkább arról szólt, a fenyegetésre hivatkozva melyik fél tud nagyobb költségvetést kicsikarni a kormányától a programok folytatására. A már idézett 1977-es CIA jelentés szerint a Szovjetunióban tizenegy kisebb-nagyobb – tíz és ötszáz fő közötti kutatót foglalkoztató – intézetben az összrafordítást ebben az időszakban félmilliárd rubelre becsülték.¹⁰ 2003-ban az akadémia nyomására megszüntették az intézetek támogatását, 2004-ben a Kreml természetgyógyászait szélnek eresztették.

Mivel ezeket az akciókat nem lehetett teljesen elhallgatni a nyilvánosság elől, a hatalom a jól bevált maszatalós kettős beszédet alkalmazta: a pszi-hadviselésre szolgáló „komoly” kísérleteket a hadügy alá rendelte és titkosította (majd dezinformálta róluk a külföldi hírszerzőket), a fiziológiai-fizikai kísérleteket akadémiai intézetekre bízta, a kutatók publikáltak külföldön (Vasziljev könyveit például Nyugaton is kiadták),¹¹ jártak nemzetközi parapszichológiai konferenciákra, nyilvános vitákat gerjesztettek a sajtóban – hol bejelentve a telepátia végső megfejtését, hol letagadva az egész jelenséget, de mindig a megfelelő mederben tartva a tájékoztatást. Szó is volt róla, meg nem is, fő, hogy lehetett rágni a gittet: ilyen eset volt a bevezetésben említett Kulagina-ügy, ahol a hatalom épp elkalkulálta magát egy pillanatra, de a show ettől még ment tovább.

---

⁸ Mindezek az adatok és történetek főleg kétes, bulvár forrásokból szerezhetők be, számos hivatkozás nélküli visszaemlékezésből és valóságos tudományos érték nélküli cikkből az interneten. Például: Генерал КГБ. О пси-оружии... <https://cont.ws/@romster/126500> és a cáfolat: <https://sputnikipogrom.com/russia/47872/kgb-lunatics/>. Egy másik jellegzetes példa Tim Rifat több tucatnyi helyről letölthető könyve, a *Remote viewing* (2004, kiadó nélkül), illetve adatok róla: <https://targetedindividualscanada.com/2012/01/19/tim-rifat/>; Rifat a könyvében elképesztő mennyiségű adatot közöl referencia nélkül és megközelítő forrásmegjelöléssel: nála látszólag minden egybevág és esetleg igaz állításokból von le bizonytalan következtetéseket. A *Radioszon* történetet egy hasonló módszerrel dolgozó szerző, Olga Greig írja le a könyvében (*Látnokok és mágusok a világ titkosszolgálatának szolgálatában*), de hivatkozásokat ebben sem találni (Greig 2016:267). Kernbach orosz nyelvű könyvében épp erre hivatkozik a *Radioszon*-ügyben (2015:117), amiből nem nehéz kikövetkeztetni, hogy ennek a hitelessége is erősen kétséges. A szovjet parapszichológiáról írt összefoglalóhoz ezekből a nem sok hitelt érdemlő, főként interneten megjelent reflexiókból próbáltam leszűrni az információt, miközben igyekeztem kellően szkeptikus és ironikus maradni a nyilvánvaló fantazmagóriákkal szemben. Sajátos módon a legsemlegesebb és -informatívabb forrás egy rövid időrendi leírás, mely megtalálható például itt: <http://ezolife.info/?p=6559>

⁹ *The Men Who Stare at Goats*. Rend. Grant Heslov, 2010.

¹⁰ Кузина, 2005.

¹¹ Az angolszász nyelvterületen az ő művein keresztül tájékozódta az amúgy alig ismert orosz akadémiai eredményekről: <https://allabouttheaven.org/sources/vasiliev-leonid/190>

A társadalmi veszély elhárítása

Sommásan fogalmazva tehát a rezsim tudományos-materialista elkötelezettségéből meglehetősen kilógó „pszichotronikus” kutatásokat részben az orosz természettudományi diskurzus sajátosan eltérő felütése és a szovjethatalom világuralmi ácsingózása tartotta életben. De mint említettem, mindez csak a bulvár: a vélt rejtélyek, megvalósulatlan scenáriók és titkosszolgálati játszmák története. A tényleges dráma egy másik szinten zajlott: ez a történet félresiklott sorsokról, szabadságról és rengeteg halálról szól. A csélcsap okkultizmus, mely megpróbálta magát befészkelni a tudományos és filozófiai diskurzusok sorai közé (befolyásolni a művészek és természettudósok kreativitását), itt is központi szerepet játszik, ám ezúttal nem céltudatosan megvalósítandó projektet takart, hanem csupán hívószó volt egy szabadabb élet illúziójához. Ha ebben a kontextusban továbbgondoljuk Harari említett koncepcióját, miszerint az ideológiák egyfajta vallásként értelmezhetők, akkor a társadalmi értelmesség ezoterikus közösségei (mozgalmak) az éppen aktuális inkvizíció áldozatává váltak, miközben – a klasszikus modell szerint – képviselőik végig azt próbálták igazolni, hogy ők valójában az igaz hitet erősítik. Az itt következőkben csak néhány apróbb mozzanatot szeretnék felvillantani, mely érzékelteti a kibontakozó állampárti terror mechanizmusait és az autonóm közösségek utóvédharcát a túlélésért.

Az 1917-es hatalomátvétel után nagyvárosokban működő titkos társaságok – ezoterikus és spiritista körök, szabadkőművesek és rózsakeresztesek, templomosok és martinisták – úgy működtek tovább, mintha mi sem történt volna: gyarapították a tagságukat, éltek a páholyéletet, oktattak, perlekedtek egymással, osztódtak rendületlenül. Borisz Asztromov, az ismert színész, a leningrádi ezoterikus színtér egyik központi figurája még 1922-ben is új páholyt alapított, mert nehezen jött ki a tudós és közéleti szereplő testvérekkel, így színházi kollégáival és más művészekkel újabb hálózatot kezdett el építeni Orosz autonóm szabadkőművesek néven. Utólag nehéz eldönteni, miben reménykedett ez a több száz, esetleg ezer értelmiségi a szovjethatalom hajnalán, nyilván egy teljesen más film foroghatott a fejükben, mint a valóságos történések, mert úgy gondolták, hogy a társaság titkos jellege megvédi őket az állambiztonsági szervek zaklatásától. Asztromov ráadásul felajánlotta a szolgálatait az NKVD-nek, több testvérét is beszervezte besúgónak, mert elképzelése szerint a szabadkőműveséget be kell csatornázni a szovjethatalomba (Nyikitin 2000:19). „A szovjethatalom már átvette a szabadkőműves jelképeket: az ötágú csillagot, a sarlót és kalapácsot [...] kommunizmus céljai nagy vonalakban egybeesnek az orosz szabadkőműveség törekvéseivel” – írja, majd elővezeti, hogy a Kominternt a szabadkőműveség mintájára kell átalakítani, hogy ne legyen többé túska a nyugati nagyhatalmak szemében, ugyanakkor hatékonyan tudjon tovább működni.¹² Nemes elképzelés, talán csak az sántít, hogy ezeket már 1926-ban írta le egy Sztálinhoz címzett levélben, amikor a többi testvérrel együtt

¹² http://www.hrono.ru/biograf/bio_a/astromov.html

előzetesben ült a Ljubljankán. Időközben ugyanis lecserélték az állambiztonság vezetőit, és az új garnitúra már nem elégedett meg a puszta megfigyeléssel. Asztromovot hosszú évekre lecsukták, száműzték, majd 1940 után egy újabb repressziós hullámmal haláláig munkatáborba zárták.

A moszkvai okkultistákat is hamarosan utóérte a végzetük: 1928-ban szinte kivétel nélkül letartóztattak mindenkit, aki valamilyen szinten kapcsolódott hozzájuk, hiába működtek a legmélyebb konspirációban. Talán nem meglepő, hogy egyik küldetésük az volt, más szakterületeken tevékenykedő tudósokkal segítsék az akadémia moszkvai agykutató intézetében folyó gondolatátviteli és telekinetikus kutatásokat (Nyikitin 2000:19). A 30-as évek végére már egyetlen „titkos társaság” sem működött, a történetüket részletesen feldolgozó és a vizsgálati jegyzőkönyveket nyilvánosságra hozó történész, Alekszandr Nyikityin megállapítása szerint minden érintett a 40-es évek elejére az egymást követő terrorhullámok áldozatául esett. 1938-ra ugyanezre a sorsra jutottak a moszkvai misztikus anarchisták is, akik a moszkvai Kropotkin emlékház védelmét élvezve küzdöttek a saját anarchista eszmetársaik ellen, így amikor a felszámolásra került sor, az NKVD-nek szinte alig maradt dolga. Ez a sajátosan orosz okkult-forradalmi hibrid egy Apollon Karelin nevű teoretikus tevékenysége nyomán terjedt el és vált népszerűvé, sőt egy időben dominánssá a Kropotkin-ház berkeiben. Karelin egy új etika elfogadását tartotta szükségesnek ahhoz, hogy az anarchizmus személyiségfelszabadító társadalmi céljai megvalósulhassanak, ehhez az új etikához pedig a belső önmegismerésen („a belső ember felépítésén”) keresztül vezet az út, hiszen az nyilvánvalóvá vált, hogy a megvalósult forradalom nem a felszabadulást, hanem a legszörnyűbb ösztönök elszabadulását hozta el. A szálak itt újra összeérnek: Nyikityin a kihallgatási jegyzőkönyvek alapján meggyőzően rekonstruálja a templomosok (az ún. Fény Lovagrendje) és az anarchisták közötti személyi és ideológiai kapcsolódást. De 1930 szeptemberében a lovagokat letartóztatják: harminc ember, kivétel nélkül értelmiségiek, egyetemisták, szinte egytől egyik azt vallották, hogy a jó, a fény diadaláért küzdöttek a sötétség erői ellen, a kor tudományos eredményeit akarták egybeötvözni az évszázados tudással (Nyikityin 2000:50). Naiv, jóhiszemű, elkötelezett emberek, talán sosem tudjuk meg, hányan tértek vissza közülük.

Kontroll és korrekció az újraeszmélés időszakában

Ha szokatlanul hangzik is, de a szovjethatalom és az okkultizmus igen bonyolult viszonyára Tarkovszkij filmjeiben találjuk a legszebb metaforákat, nyilván nagyon áttételeseket: a dadogós kisfiú meggyógyulása és a határvonal átlépése az *Iván gyerekkorában* (1962), a papa hazatérése a *Tükörben* (1974) a tömeges repressziók végére utal, a telekinézis-jelenet a *Sztalker* (1979) végén – ez mind a kor közönsége számára érthető utalás az orosz társadalom, de főleg az értelmiség eszmélésére, a spiritualitás iránti igény visszatérésére, az önismeret, a „belső ember” felépülésére. Erről a korról, az akkor fellépő „másként gondolkodók”, „ellenzéki csoportosulások” megjelenéséről számos visszaemlékezés szól, nyilvánosságra került a KGB vizsgálati adatai és a korabeli párthatározatok

többsége. Az hruscsovi és brezsnyevi kor felpuhuló terrorja már nem fenyegette halállal az eretnekeket, inkább „figyelmeztető-profilaktikus” természetű intézkedéseket hoztak a túréhatáron belüli esetekben, például államellenes röplapok terjesztéséért (Kazmin–Kazmina 2015:15). Ezt a korszakot találóan „kramolának” (zendülésnek) nevezi a legújabb orosz szakirodalom, ez a szó ugyanis szabatosan kifejezi a szórványosan jelentkező, spontán tiltakozások közös sajátosságát: az ösztönös reakciót a rezsim hivatalos narratívái és a nyomorúságos valóság közötti ellentmondásra (Kozlova–Mironyenko 2005). Az oroszul sugárzó külföldi médiának nagy szerepe volt a 60-as évektől kezdődően a nonkonformista ideológiák, a diák- és hippimozgalmak, a zenei szubkultúrák és divatok elterjedésében, később a 68-as csehszlovákiai invázió nyomán megerősödnek a nagyvárosi emberjogi mozgalmak (Alekszeva 1992; Kozlov–Mironenko 2005; Makarov 2006). A „kramola” tehát több forrásból is táplálkozik és sokféle reakciót vált ki főként a 30 alatti generációkban, a szovjethatalom pedig rendszerint ugyanazokat a „korrekciós mechanizmusokat” alkalmazza minden esetben: a vádlottak padján egymás mellett ültek a cionisták a neonácikkal, a vallási fanatikus szektások a lenini elveket számonkérő balosokkal, moralista művészek a liberális jogvédőkkel, a spontán lázadó gyári munkás a skizoid lázadó kamasszal. Ezek után különös, hogy a „kramola” történetét feldolgozó szakirodalom gyakorlatilag említés nélkül hagyja az ezoterikus hagyományokhoz visszatérő, vagy ezekre újonnan rátaláló csoportokat és közösségeket, pedig ebben a szakaszban ezek vizsgálata nyújtaná a legkézenfekvőbb értelmezési keretet.

Az okkultizmus mindenkor ledér eszméje ezúttal a spirituális újjászületéssel fonódott egybe, a zendülés egyik csendes válfajának megnyilvánulásává vált. Ezt a szcénát a leghitelesebben Vladiszlav Lebegyko pszichológus dolgozta fel *Az orosz szanjásza krónikája (Fejezetek az orosz misztikusok életéből az 1960-as évektől 1990-ig)* című interjúkötetében. A szanjásza eredetileg a legmagasabb tudatállapot a hinduizmusban, de egyben azok elnevezése is, akik kivonulnak a hétköznapiokból, lemondanak a földi hívságokról és a szellemnek élnek. A szerző ezt a fantázianévet használja arra a laza hálózatra, mely a 60-as évek végétől kezd kiépülni: olyan emberek alkotják, akik – kihasználva a terror lazulását – elfordulnak a szovjet társadalomtól, önismereti-önépítő kísérletezésbe kezdenek, mindenki a maga módján, házilagos eszközökkel és az épp hozzáférhető irodalom alapján. Pár tucatnyi emberről van szó, akik a táborokból akkoriban szabaduló egykori misztikusok, teozófusok és okkultisták megmentett könyveit kezdik olvasgatni – Carlos Castanedát, Gurdjievet, Uszpenszkijt, Rerichet –, találkozgatnak velük, majd kisebb tanítványi csoportokat gyűjtenek maguk köré, és elutaznak az ország félreeső részeibe meditálni, megtalálni az igazi énjüket egy párhuzamos valóságban. Ennek a misztikus undergroundnak a főbb szereplői alapállásban deviáns, labilis lelkiállapotú, nem ritkán tanulatlan egyedek, akik hol a terapeuta, hol a kezelt pozíciójában tűnnek fel; a szerző például maga is páciensből küzdötte fel magát pszichológussá. Az interjúkat, jobban mondva a beszélgetések szó szerinti jegyzőkönyvét olvasva, semmi olyan nem derül ki róluk, amit valójában elértek vagy

teljesítettek volna. Elszenvedtek kisebb-nagyobb üldöztetéseket, kényszergyógykezeléseket, nagy részüket megroppantotta a drog és a vodka (az orosz „new age” a jelek szerint nemigen válogatott az eszközökben), de egytől egyig máig hirdetik a maguk igéjét, amit a világtól elzárva, töredékes ismeretekből, főleg belső forrásokra támaszkodva fogalmaztak meg. A szanjászában folytatódtak, vagy keltek új életre a 20. század elejének okkultista mozgalmi, de a sztálini rettenet utáni anómiás időszak spirituális keresői már semmilyen társadalommegváltó projektre nem akarták rákapcsolni az okkult eszméket, semmilyen szervezeti-intézményi formát nem alakítottak ki maguknak: a misztikus szamizdat tanulmányozása, az önfejlesztő jóga, a súlyos drogos trippek csak tünetei voltak annak a lassú eszmélésnek, mely a korai Tarkovszijnak is alapélménye volt.

Konklúzió helyett

A szovjethatalom és az okkultizmus teljes történetét még nem írták meg, sőt, az a különös, hogy az „állami” és „privát” ezotériát feldolgozó szerzők egyáltalán nem reflektálnak egymás felfedezéseire. Pedig nyilvánvaló, hogy a modern projekten, a „nagy narratíván” belül ez a léha „kis narratíva” mindvégig jelen volt, változtatta színét és formáját, csapódott jobbra és balra; hol rabságot vagy szabadságot, hol megélhetést vagy illúziókat adott azoknak, akik kapcsolatba kerültek vele, de kétséget kizáróan létezett, mint ahogy létezik ma is, valahogy úgy, amint Umberto Eco megjósolta a *Foucault ingában*, illetve – hogy közép- és kelet-európai területen maradjunk – ahogy Horváth Viktor magyar író elképzelte a *Kis reccs* című regényében: a transzcendens átköltözött a cyber-térbe (aminek a misztikus analógiája az Akasha), a telepátiát kiszorította az e-kommunikáció, a pszi-hadviselés átadta a helyét a hackelésnek és a netes dezinformációnak, a titkos társaságok zárt csoportokká alakultak a közösségi oldalakon, az adeptusok hívek helyett új felhasználókat toboroznak az alkalmazásaikhoz. De kár lenne az államszocializmuson átmosott okkult doktrínát a kábelek és szerverek világában eltemetni: máig fel-felüti a fejét az „orosz eszmében”, a Dugin-féle új orosz birodalmi ideológiában, vagy akár a magyar megfelelője, Bogár László eszmefuttatásaiban, politikai vezetőink aktuális retorikájában.¹³ A klasszikus, projektalapú okkultizmus tehát a legfrissebb anómiában is megtalálja, kivel bútorozhat össze.

---

¹³ Pl. Orbán Viktor 2016. március 15-i beszédében – államszocialista előképeihez hasonlóan – a jó és a gonosz örökös harcának kontextusában értelmezi a saját országlását. <https://www.youtube.com/watch?v=eOOerc7dCA8>

Felhasznált irodalom:

- Alekszeeva, Ljudmilla: *Isztorija inakomyszlija v SzSzsZR* (A máskéntgondolkodás története a Szovjetunióban). Veszty, Moszkva, 1992
- Beaumont, Matthew: Socialism and Occultism at the Fin de Siècle: Elective Affinities. In: Tatiana Kontou és Sarah Willburn (szerk.) *The Ashgate Research Companion to Nineteenth-Century Spiritualism and the Occult*. Ashgate, 2012
- Behtyerev, Vlagyimir M.: Kak proizhogyit tak nazyvaemoe otgadyvanyie myslej na podmosztkah teatra (Hogyan zajlik az úgynevezett gondolatolvasás a színpadon). In: Behtyerev, V. M.: *Gipnoz, vnushenyie, tyelepatyia*. (Hipnózis, befolyásolás, telepátia). Mysl, Moszkva, 1994
- Blavatsky, Helena P.: *The Key to Theosophy: Being a Clear Exposition in the Form of Question and Answer of the Ethics, Science and Philosophy for the Study of which the Theosophical Society has been Founded*. London, 1889
- Bogár László: *Magyarország és a globalizáció*. Oziris, Budapest, 2006
- Dosztojevszkij, Fjodor M.: *Dnyevnyik piszatelja*. (Az író naplója). Polnoe szobranyie szocsinenyija v 30 T. (Összkiadás 30 kötetben) 22. köt. AN SzSzsZR, Instytut russzkoj lityeratury (Puskinszkij Dom). Nauka, Leningrád, 1972–1990
- Freud, Sigmund: Psychoanalyse und Telepathie. In: *Gesammelte Werke*, Bd. XVII. (1941 [1921])
- Grejg, Olga: *Eksztraszenszhi i magi v szpecszluzsbah mira* (Látók és mágusok a világ titkosszolgálatainak szolgálatában). Algoritm, Moszkva, 2016
- Gutierrez, Cathy: *Plato's Ghost. Spiritualism in the American Renaissance*. Oxford University Press, 2009
- Hagermeister, Michael: Russian Cosmism in the 1920s and Today. In Bemice Glatzer Rosenthal ed. *The Occult in Soviet and Russian Culture*. Cornell University Press, 1997
- Hamilton, Thomas C.: Soviet and East-European Parapsychology Researchs, April, 3-19. 1967. On-line: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/NSA-RDP96X00790R000100010041-2.pdf>
- Harari, Yuval Noah: *Sapiens: A brief history of humankind*. Signal Books, McClelland & Stewart, 2014 (magyarul: Sapiens – Az emberiség rövid története). Libri, Budapest, 2011)
- Kazsinszkij, Bernard, B.: *Peredacsza myszlej* (Gondolatátvitel). Vszeroszsijszkaja Asszociacija Naturalisztov, Moszkva, 1923 <https://www.litmir.me/br/?b=559936&p=1>
- Kazsinszkij, Bernard, B.: *Biologicseszskaja ragyioszvjaz* (Biológiai rádiókapcsolat). Izdatyelstvo akagyemii nauk Ukrainszkoj SzSzsZR, Kiev, 1963
- Kazmin, M. V.–Kazmina, M. B.: *Formy protessztnoj dejatyelnosztyi v Rosszii v 60–80 gg. XX veka* (Tiltakozási formák Oroszországban a 20. század 60–80-as éveiben). Vesztnyik Kemerovszkogo Goszudarsztvennogo Universzityeta, 2015/4 (64)

- Kernbach, Szergei: *Szverhesztesztvennoe. Naucsno dokazannye fakty* (A természetfeletti. Tudományosan igazolt tények). Algoritm, Moszkva, 2015
- Kernbach, Serge: Unconventional research in USSR and Russia: short overview. *International Journal of Unconventional Science Issue E1*, 2016
- Kozlova Sz. V.–Mironyenko (szerk.) *Kramola. Inakomyslie v SzSzsZR. Rasszerekcsennye dokumenty Prokuratury SzSzsZR* (Zendülés. Máskéntgondolkodás a Szovjetunióban. A Szovjetunió Főügyészségének feloldott titkosítású dokumentumai). Matyerik, Moszkva, 2005
- Kuzina, Svetlana: Kremljovszkih eksztraszenszov otpravili v otsztavku (Kirúgták a Kreml látóit). *Komszomolszkaja Pravda*, Január 5. 2005.
- Lebegyko, Vlagyiszlav: *Hroninyiki rosszijszkoj szanyjaszy* (Az orosz szanjásza krónikája). Tema, Moszkva, 1999
- Leontyev, Alekszej–Lomov, B. F.–Zóinchenko, V. P.–Luria A. R.: Parapszihologija: fikcija ili realnosity? (Parapszichológia: fikció vagy valóság?). *Voprosy filosofii* 3/1973:128–136.
- Mengyeleev, Dmitrij: *Dva publicznyh qtenija o szpiritizme*. (Két nyilvános előadás a spiritizmusról). Szerzői magánkiadás, 1876 <http://alkruglov.narod.ru/mendspir.html>
- Perevozcsikov, Alexandar: Gyelo o tyelekineze (Bírósági tárgyalás a telekinézis ügyben). *Tyehnyika Mologyozsi*, 1988:5–7. http://www.forumknig.ru/index/18_36_95/
- Makarov, A. A. (szerk.): *Vlaszty i disszigyenty: iz dok. KGB i CK KPSzSz* (A hatalom és a demokratikus ellenzék: az SZKP KB és a KGB irattárának anyagai). Moszkovszja Helszinkszkaka Gruppa. Moszkva, 2006
- Nyikityin, A. L.: *Misztyiki, rozenkrjecery i tampliery v Szovjetszkoj Rossszii* (Misztikusok, rózsakeresztesek és templomosok Szovjet-Oroszországban). Agraf, Moszkva, 2000
- Richards, Robert J.: Ernst Haeckel's Alleged Anti-Semitism and Contributions to Nazi Biology. *Biological Theory*, February 2007.
- Rosenthal, Glatzer Bernice: Introduction. In: Bemice Glatzer Rosenthal ed. *The occult in Soviet and Russian Culture*. Cornell University Press, 1997 (magyarul: Az okkult az orosz és a szovjet kultúrában. Európa Kiadó, 2004)
- Singarov, Georgi: O V. M. Behtyereve – vracse-gipnologue (V. M. Behtyerev orvos-hipnoterapeutáról). In Behtyerev, V. M.: *Gipnoz, vnusenye, tyelepatyia* (Hipnózis, befolyásolás, telepátia). Mysl, Moszkva, 1994
- Strube, Julian: Occultist Identity Formations Between Theosophy and Socialism in fin-de-siècle France. *Numen* 64, 2017.
- Strube, Julian: Nazism and the Occult. In: Christopher Partridge (szerk.) *The Occult World*. Routledge, 2015

Vasziljev, Leonyid L.: *Vnusenye na rassztojanyii: Zametki fiziologa* (Táv befolyásolás: a fiziológus megjegyzései). Goszpolitizdat, Moszkva, 1962

Yates, Frances: *The Rosicrucian Enlightenment*. Routledge, 2001.

Internetes forrás:

IAPSOP The International Association for the Preservation of Spiritualist and Occult Periodicals
website http://www.iapsop.com/archive/materials/woodhull_and_claflins_weekly/